

Ompröva den allmänna värnplikten

Svenska Dagbladet den 2 november 2007

Den svenska pliktlagen är ifrågasatt och under utredning. Detta eftersom den allmänna värnplikten blir allt mindre allmän. Idag gör inte ens en tiondel av alla unga män och kvinnor lumpen. Därmed finns det goda skäl att ompröva tanken om allmän värnplikt. I debatten om försvarets framtida rekryteringsmodell måste även de ekonomiska perspektiven få ta plats.

Sedd ur ekonomisk synvinkel är värnplikten nämligen en skatt som tas ut av en tvångsrekryterad och underbetald arbetskraft. Tvångsrekrytering av arbetskraft får sägas vara ett ovanligt inslag i dagens marknadsekonomi. Värnpliktens anhängare brukar betona hur dyrt det skulle vara att avlöna en yrkesarmé. Detta argument blandar ihop budgetposter med verkliga kostnader.

Den samhällsekonomiska kostnaden för att en person gör värnplikt – som soldat eller sjukvårdare – uppgår inte till den lön som staten betalar honom. Kostnaden uppgår istället till värdet av den alternativa produktion som går förlorad, plus det eventuella obehag som plikttjänstgöringen ger upphov till.

Olika människor är duktiga på olika saker. Genom att ignorera detta leder värnplikten till en ineffektiv matchning av människor och arbetsuppgifter. Dessutom uteblir specialiseringsvinster. Vikten av att människor specialiserar sig uppmärksammades av Adam Smith redan på 1700-talet. Den är knappast mindre i dagens värld av datoriserade vapensystem, internationell terrorism, digitala attacker över internet och behov av språkkunskaper och kulturella färdigheter vid internationella insatser.

När en värnpliktig tas ut till tjänstgöring fördröjs hans utbildning och inträde på arbetsmarknaden. Eftersom lönen i de flesta yrken stiger med arbetslivserfarenheten kan de negativa effekterna bli långvariga.

En nederländsk studie uppskattar att värnpliktiga från 1980- och början av 1990-talet förlorar upp till fem procent av sin livsinkomst jämfört med om de inte hade gjort militärtjänst. Att värnplikten avbryter och försenar investeringar i utbildning leder på makronivå till en lägre stock av humankapital, lägre arbetskraftsproduktivitet och en påtaglig reduktion av BNP.

Tillsammans med den danske ekonomen Lau och den tyske ekonomen Wagener har jag försökt uppskatta den total- ekonomiska effekten av att värnplikten minskar människors investeringar i humankapital. Vår beräkning tyder på att dessa dynamiska kostnader av värnplikten kan trycka ned långsiktig BNP med över en procent. Av dessa skäl är värnplikten ekonomiskt ineffektiv, både på mikro- och makronivå.

Värnplikten framstår inte heller som attraktiv ur ett rättviseperspektiv. Manlig värnplikt är en flagrant lagfäst könsdiskriminering. Bland män är värnplikten dessutom godtycklig. Nästa år kommer ungefär 27000 unga män ur en population på 70000 att genomgå mönstring. Av dessa 27000 har endast 24500 uppgett att de vill göra lumpen. Som en skatt kan värnplikten därför

jämställas med ett lotteri där en minoritet av unga män görs skattskyldiga, medan den stora majoriteten är skattebefriad.

Ett vanligt argument, som också har hörts i den pågående försvarsdebatten, är att värnplikten är nödvändig för att garantera att en tillräcklig mängd soldater finns tillgängliga vid en större krissituation (till en rimlig kostnad). Men en frivillig militärtjänstgöring kan förstås kompletteras med en frivillig reservstyrka, förutsatt att reservisterna erhåller tillräcklig ersättning.

En frivillig reserv som genomför återkommande repövningar skulle snarare ha en större militär slagkraft vid en krissituation än en otränad och tvångsinkallad reserv av värnpliktiga. Om man räknar in reservisternas privata alternativkostnader skulle totalkostnaden för en frivillig reserv dessutom bli lägre än totalkostnaden för en värnpliktsreserv.

Storbritannien avskaffade värnplikten redan på 1960-talet och USA gjorde detsamma efter Vietnamkriget. Efter det kalla krigets slut har de flesta andra Natoländer följt efter, inklusive Frankrike, Italien och Spanien.

Den senaste tidens politiska förslag med syfte att höja militärens ekonomiska effektivitet erbjuder ett utmärkt tillfälle för Sverige att ta efter andra västeuropeiska länder och inrätta ett modernt och kostnadseffektivt försvar baserat på frivillig tjänstgöring.

PANU POUTVAARA

professor i nationalekonomi vid Helsingfors universitet och gästforskare vid Institutet för Näringslivsforskning hösten 2007